

HAYRAT-UL ABROR DOSTONI HIKOYATLARINING OBRAZLAR(YO TARIXIY YO DINIY) TALQINI

Salomova Nigina Rustamzoda
TDO'TAU 2 kurs magistranti

Annotatsiya: Alisher Navoiyning "Hayrat ul-abror" asari qomusiy asar bo'lib, uning asosiy qismini tashkil etuvchi maqolat va hikoyatlarda barcha zamonlar uchun o'ta dolzarb bo'lgan barkamol avlod, komil inson haqidagi ulug' mutafakkirning teran axloqiy-ma'naviy, ijtimoiy-falsafiy mulohazalari badiiy ifodasini topgan. Turkiy adabiyot tarixida bunday asarlar ramziy-majoziy obrazlarning turli masalalarga oid savol-javobi (Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig") yoki asar muallifining hadislarga tayanib insonning ma'naviy kamolatga yetkazuvchi fazilatlarini hamda uni jaholat botqog'iga chorlovchi nuqsonlarini qiyoslash (Ahmad Yugnakiy "Hibat ul-haqoyiq") uslubi bilan vujudga kelgan bo'lsa, Nizomiy Ganjaviyning "Maxzan ul-asror" dostoni kuzatilgani singari "Hayrat ul-abror" da ham ijodkorning barkamol shaxs haqidagi o'ylari maqolatlarda yorqin in'ikosini topgan. Asardagi hikoyatlar esa maqolatlarda ilgari surilgan tayanch g'oyalarni kitobxon shuuriga yanada teranroq ta'sir etishi, uning mavzu bilan mukammalroq tanishishiga imkon yaratadi.

"Hayrat ul-abror" ("Yaxshi kishilarning hayratlanishi") janr xususiyati va kompozitsiya tuzilishi jihatidan "Xamsa"ning boshqa dostonlaridan tubdan farq qiladi. "Hayrat ul-abror" falsafiy-ta'limiy dostonidir. Bu asarida Navoiy falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta'limiy qarashlarini bayon etish, kishilarga ta'lim va o'g'it berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Doston boshdan oyoq orifona ruxda ifodalangan. Navoiy "Hayrat ul-abror" da o'zi e'tiqod qilgan shayxlar, valiyalar siymosini chizib ular orqali imyon va e'tiqod g'oyalari ilgari surgan.

Kalit so'zlar: "Hayrat ul-abror", so'fiyona, orifona, imyon, islom, Ibrohim Adham, Robiya Adviya, Abdulloh Ansoriy, Boyazid Bistomiy.

"Hayrat ul-abror" ("Yaxshi kishilarning hayratlanishi") dostonida Nizomiy so'zining nuri ham Xusrav sehri ham Jomiyning oriflik nafasi ham iz qoldirgan va boz ustiga ulug' o'zbek shoirining o'z qarashlari, buyuk istedodi, namoyon etilgan.

Ta'kidlash o'rinliki, Navoiy "Hayrat ul-abror" da barcha salaflaridan andoza oldi va ayni paytda uslub, g'oya, mazmun, hajm, badiiyat va obrazlar nuqtai nazaridan ularnikiga o'xshamagan original muqaddimaviy dostonni yaratdi. Navoiy maqolotlarida tasavufiy-ma'rifiy mohiyat kuchli. Shuningdek, har bir bob, maqolot va hikoyat zamirida o'z davri ijtimoiy-siyosiy muommolariga real munosabat aks etgan.

"Hayrat ul-abror" dagi hikoyatlarni ko'zdan kechiradigan bo'lsak, bizni dastavval orifona mazmundagi hikoyatlar, ya'ni so'fiylar hayotidan olingan va tasavvuf g'oyalari aks etgan hikoyatlar qiziqtiradi. Hikoyatlar odatda qisqa sujetli bo'lib, tafsilotlardan holi bo'lgan. [99]

"Hayrat ul-abror" dostonidagi maqolat va hikoyatlarda insonni ezgu amallar sohibi bo'lib, noqisliklardan mosuvo bo'lishga da'vat etilar ekan, fikrining tasdig'i sifatida

dostondagi qahramonlar haqiqiy orifona ruxda tasvirlangan. Shuning uchun ham turli ijtimoiy tabaqa vakillari tanlangan. Shoh G'oziy (Sulton Husayn Boyqaro), Anushirvon odil, Sulton Muhammad Xorazmshoh, Iskandar, Bahrom singari hukmdorlar, Boyazid Bistoniy, Ibrohim Adham, Robiya Adviya, Xoja Abdulloh

KIRISH

Hayrati abror ko 'rib zotini 'Hayrat ul-abror" dedim otini. 1[94]

Ansoriy, Shayx Iroqiy, Imom Faxr Roziy, Abdulloh Muborak, Hasan Robi', Muhammad Porso, Xoja Abu Nasr kabi tasavvuf ahli namoyandalari, shuningdek, darvesh va mehnatkash inson timsoli bo'lgan o'tinchi chol, oddiy xalq vakili hisoblangan ikki vafoli yor, yuksak insoniy fazilatlamini o'zida mujassamlashtirgan "qoni' javonmard" va boylikka hirs qo'ygan "tomi' jahongard" kabi obrazlar ishtirokida maydonga kelgan g'oyatda sermazmun badiiy lavhalarda insonni komillik rutbasida ko'rish g'oyasi hayotiy timsollar bilan boyitiladi. Ko'rinadiki, ulug' shoir dunyoqarashicha, inson qaysi tabaqa vakili bo'lishidan qat'iy nazar, ma'naviy kamolot pillapoyalaridan odimlab bashariyatning oriflik darajasini egallashga haqli.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Navoiy dostonida birinchi maqolati iymon kalimasining sharhidan iborat. Iymon kalimasida ollohning yakka-yagonaligiga, uning farishtalariga va kitoblariga, payg'ambarlariga va oxirat - qiyomat kunning muqarrarligiga, yaxshilik va yomonlik taqdirdan ekanligiga, so'ngra o'limdan keyin qayta tirilishga iymon keltirilgan. Navoiy buni "maqolat"ning nasriy sarlavhasida to'liq keltiradi, so'ngra mana bu baytlar bilan bobni boshlaydi:

Kimki jahon ahlida inson erur, Balki nishoni anga iymon erur. [50]

Demak, insoniylikning birinchi nishonasi iymonli bo'lish. Iymon - insonni hayvondan ajratuvchi asosiy sifat, chunki Navoiy fikricha, garchi nutq, so'z insonni hayvondan ajratuvchi belgisi bo'lsa-da, agar kishida iymon bo'lmasa, u inson emas, balki gapiruvchi hayvondir.

"Hayrat ul-abror" dostonning Islom bobida maqolatida Ibrohim Adhamning Ka'baga safari va Makkada Ka'baning joyida yo'qligi haqida hikoyat keltirilgan. Qarasaki Ka'baning Robiya Adviya bilan birga ekanligi tasvirlangan. Navoiy bu hikoyatda namoz va niyoz tushunchalarini qiyoslaydi.

Robiya dedi anga: "Ogoh bo'l, Kim necha yil bodiyada borcha yo'l, Bo'ldi ishing arzi namoz aylamak, Sheva manga arzi niyoz aylamak. Sanga samar berdi namozu riyo, Bizga bu bar berdi niyozu fano" 3[15]

Ibrohim Adham Xudoga xizmatning yo'li deb namoz va ibodatga beriladi. Robiya Adviya esa niyozmand, ya'niki u oshiq, yonib-kuyib faqat Xudoni sevgan, u olloh ishqidan ha o'zini, na olamni, na nomozni, na ibodatni bilardi. Navoiy mana shunday oshiqona sadoqatni zohiriy toat-ibodatdan ustun qo'ygan. Bu bilan Navoiyni islom dininig mohiyatini so'fiyona ruhda idrok etgan.

Navoiy dostonining to'rtinchi maqolati Riyoyi xirqapo'shlar haqida bo'lib hirotlik mashhur xoja Abdulloh Ansoriy haqidagi hikoyat orqali yoritilgan. Navoiy bu zotni olloh vasliga yaqinlashgan ("Muqarrabi bori") avliyo biladi va qattiq hurmat qilgan. Abdulloh

Ansoriy "piri hirot" laqabi bilan nom qozongan edi, tasavvuf tariqatida u kishining alohida o'rni bor. U tariqat odobi va maqomatning yuzta bosqichini ishlab chiqqan bo'lib, tasavvufning qariyb barcha savollariga javob yozgandir. Hikoyatda Navoiy keltiradiki, Abdulloh Ansoriy jannat umidida yoki do'zaxdan qo'rqib, tama yuzasidan mol-mansab uchun emas, balki "Tangrining amriga itoat" yuzidan toat qilardi. U qo'rqishdan emas, muhabbatdan xudojo'ylik qilardi. Tama umidida so'fiylik qilish chin so'fiylik emas, Ansoriy deydi:

Menki ishim bo'ldi parastish mudom, Biymu umid ikkisi bo'lmush harom. Bandaliq amriga chu ma'murmen, Tun-kun ishim bu esa ma'zurmen. [60] Qalbim amri bilan Tangri amring bajaraman, "raddu qabuli bila ishim yo'q", deydi u. 5[103]

"Hayrat ul-abror" dostonidagi inson va iymon masalasiga Boyazid Bistomiy haqidagi hikoyada to'xtalgan. U iymonning asosini insoniylikda ko'radi: Kim chu fido aylagusi jon anga, Hamrah o'lur yo'qsa yo'q imon anga. [94]

Dostonda Boyazid Bistomiy g'amgin ifodalangan. U hayoti davomida ko'p riyozatlar, ibodatlar qilgan bo'lsa ham, olloh huzuriga qaytganda imon bilan bo'rish nasib etadimi deb g'am tashvishda yashagani hikoya qilingan. Fariddin Attorning "Tazkirat ul-anbiyo" asarida Boyazid Bistomiy hayotiga doir yetmishdan ortiq katta-kichchik hikoya va hikmatlar keltirilgan.

XULOSA

1. Dostonda tasavvuf ta'limoti g'oyalari va undan hosil bo'lgan orifona olam hukmron bo'lgan. Dostonda asosan ko'ngil, qalb iymon va axloq masalalariga to'xtalgan.

2. Hikoyatlar "maqolat" dagi g'oyani tasdiqlaydi. Ular qisqa-qisqa shaklda bo'lib, asosiy voqeani bayon etishga e'tibor qilingan. Biroq shu qisqa syujet ichida ham shoir qahramonining xatti-harakati, asosiy xislat va karomat hozirjavobligini ko'rsata olgan. Hikoyatlar muhim timsol sifatida muayyan ijobiy g'oyani yoyish, ibrat bo'lishga xizmat qilgan.

REFERENCES:

1. Алишер Навоий. Хамса, Танкидий матн, Нашрга тайёрловчи П. Шамсийев. Т.: "Фан", 1960 й.
2. Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. - Т.: МОВАРОННАХР-УЗБЕКИСТОН, 2009 й.
3. Фариддин Аттор. "Тазкират ул-авлиё" - Т.: 2013 й.
4. Алишер Навоий. "Хайрат ул-абро". Т.АТ. Ун жилдлик. Олтинчи жилд. - Т.: Узбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги Г. Гулом номидаги нашриёт-марбаа ижодий уйи, 2013.
5. Мухддинов МД. Комил инсон - адабиёт идеали. - Т.: Маънавият, 2005.